

*Галина Островська,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики навчання
Івано-Франківського ОІППО*

ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНЕ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ШЛЯХУ ПИСЬМЕННИКА

У статті окреслено ефективні шляхи взаємопов'язаного вивчення життя і творчості письменника, які допоможуть у підготовці студентів-філологів. Розглянуто принцип домінанти як один з ефективних шляхів взаємопов'язаного вивчення біографії і програмового твору. За акцентовано на окремих методиках роботи та структуруванні навчального матеріалу.

Ключові слова: біографія, програмовий твір, робота з портретом, принцип домінанти.

In the article is described effective ways of study of interconnected life and literary work of a writer which will help in preparation of students- philologists. It is observed the principle of dominant as one of the most effective ways of study of interconnected biographies and programmatic work. It is stressed on certain methods of work and structurization of teaching material.

Keywords: biography, programmatic work, work with the portrait, the principle of dominant.

Біографія письменника — це постійний супутник його творів. Саме тісний зв'язок життєвого та діяльнісного розвитку виявляє джерела поглядів митця, його значення для національної та світової літератур; має широкі виховні можливості для розвитку особистості учня, його світоглядного становлення, етичного виховання. Вчитуючись у факти біографії та виявляючи авторську позицію у творі, читач може глибоко зрозуміти особливості характерів персонажів, мотиви того чи того вчинку; має змогу порівняти своє розуміння героя з авторським, поділяти авторську думку чи не погоджуватися з нею. У методиці викладання літератури давно визнано, що історія життя та діяльності письменника (біографія) — це перший крок до вивчення його творчості. Сучасна методика викладання літератури вимагає від майбутнього педагога глибоких знань та навичок володіння сучасними педагогічними технологіями організації навчально-виховного процесу, посиленої уваги до пізнавального, розвивального та виховного потенціалу біографії митця. Але аналіз шкільних та вишівських програм свідчить про те, біографії відводиться другорядна роль. Шкільна програма із зарубіжної літератури не дає чітких орієнтирів, які саме факти і проблеми варто повідомляти учням з біографії письменника в межах однієї монографічної теми. Мета

статті — окреслити ефективні шляхи взаємопов'язаного вивчення життя і творчості письменника, які допоможуть у підготовці студентів-філологів.

Посилаючись на коментарі Сервія до «Енеїди», Боеція та інших, німецький історик літератури Ернст Роберт Курціус наводить приклади їхніх настанов до інтерпретування творів, де першим пунктом стоїть «життя автора» [5, 249]. Науковець згадує і коментарі XVI-XV ст. до навчальної поезії «Paraclitus» Варнерія з Базеля (1118), у яких відомості про автора позначені як «причина наслідку». [5, 249]. На важливу роль уваги до долі письменника вказував і Данте у листі до Кана Гранде (датованому 1319 р.). Поет наголошує потребу на початку кожного навчального посібника (*doctrinale opus*) ставити запитання про предмет, автора, форму, мету, назву тощо (§ 18). Традиція вивчення письменницьких біографій, передусім як засобу виховання людини і громадянина, склалася ще в дореволюційних школах (В. Водовозов, В. Острогорський, В. Стоюнін). Як зазначають сучасні українські та російські науковці-методисти Н. Волошина, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник, В. Гладишев, Н. Петриненко, Т. Браже, О. Радіонова, Ю. Михайлова та інші, у вивченні письменницьких біографій вирішується цілий комплекс освітньо-виховних завдань. У їхніх дослідженнях провідною є думка про те, що саме біографічний матеріал стає тим містком, який прокладається між століттями та культурами до творчості митця. Вивчення біографії письменника відбувається трьома шляхами: перед вивченням програмового твору, під час його вивчення і після вивчення твору митця. Факти біографії передбачають і повідомлення про діяльність (суспільну, творчу) людини. **Взаємопов'язане вивчення життя і творчості митця (біографії) відповідає основним вимогам програм до знань та умінь учнів і студентів.**

У 5-8-х класах біографія письменника є вступом до текстуального аналізу твору і подається у вигляді окремих фактів з життя митця. Цей підхід часто механічно переноситься у старші класи. У **період активного становлення учня-читача вивчення життя письменника у відриві від його творчої діяльності особливо небезпечно:** в учнів не формуються уявлення про творчу еволюцію майстра слова; його ідейні та естетичні погляди викладаються абстраговано і загально (їх можна віднести до поглядів будь-якого з письменників), тому вони втрачають свій вплив на особистість школяра.

Як свідчить практика викладання у школі, найбільша проблема для педагога, тим паче для майбутнього вчителя зарубіжної літератури, — це віднайти сполучну ланку побудови такого заняття.

Одним із ефективних шляхів взаємопов'язаного вивчення біографії і програмового твору, на наш погляд, є принцип домінанти. У перекладі з латини слово «домінанта» (*dominans, dominantis*) означає панівний. Спільною ознакою, яка поєднує різні частини уроку, може бути образ-символ або узагальнення у формі конкретного, життєвого явища. Наприклад, *плинність або потік* (дитинства, родинного затишку, творчості, кохання, життя..., уроку), *тепло* (матері, родинного дому, дружніх стосунків, улюбленої справи, кохання..., відчуття тепла присутності письменника, тепла підтримки однокласників на уроці), *вогонь* (вогонь печі в рідному домі, домашній затишок, вогонь боротьби, вогонь кохання, вогонь в очах (письменника, персонажа), *вогонь* життя...), *вікно* (рідного дому, у світ, у творчість, в лікарні чи в'язниці, вікно в тексті (художня деталь); вікно у вічність; творчість письменника — вікно в мистецтво художнього слова, інобуття; вікно у класі), *час* (життя (епоха, країна), творчості, слави...), *праця* (пізнання світу, здобуття освіти, пошук себе, самореалізація як митця, життя-праця), *море* (дитинства, море мрій і надій, виживання у бурхливому морі життя, корабель творчості, хвиля історичних подій, не збиватись із заданого курсу, море прихильників або злива критики..., море вражень від уроку...), *птах* (дитиною мов пташення..., крила мрій, політ фантазії, птах творчості...) тощо. Як видно з прикладів, значення домінан-

ти не обмежується тільки біографією або тільки вивченням твором. Слово-символ виконує і функціональну роль у плануванні (режисурі) та проведенні уроку. Вивчаючи творчість А. Чехова, можна використати такі доміанти, як *мистецтво* (поєднає і розкриває мистецтво життя, творчості, спілкування, дружби письменника, його підтримки ближніх), *оповідач* («тітка і мати були чуттєвими і вміли прекрасно розповідати...»), у домі Чехова завжди було повно гостей..., Чехов-оповідач, образ оповідача у новелах Чехова тощо), *музика* (музика в дитинстві, музика як захоплення, відомі друзі-музиканти, «музичною тональністю почуттів він нагадував Шопена» [6, 144], партитура творчості, життя як мелодія...).

Відомо, що деякі письменники, можна сказати, свою біографію «власноручно писали», тому дослідникам їхнього життя часто важко визначити, де реальне, а де вигадане. Тому, наприклад, вивчення творчості Бальзака у школі мало б відбуватися під гаслом «У нього мистецтво і життя були неподільні...»: «Майже всі мемуари більшою чи меншою мірою залежать від романів самого Бальзака. їхні автори вільно або мимоволі йдуть за Бальзаком-письменником,... і навіть, коли передають свої реальні враження, нерідко приписують йому те, що вчитали з його книжок. Так Лора Сюрвіль дещо змінює адресу та життєві обставини свого брата у другій половині 20-х років... як це зображено в новелі Бальзака «Фачіно Кане» [1, 17]. І. Лілеєва порівнює описи мемуаристами інтер'єрів бальзаківського житла, картин і виявляє аналогії у «Людській комедії» (наприклад, опис будуара леді Дедлі в новелі «Златоока дівчина», Турень бальзаківських романів — це Турень дитинства та юності письменника та ін.). Тож можна говорити про автобіографічність географічних, побутових замальовок «Людської комедії».

Робота з портретом — не тільки частина дослідження біографії, а й один із шляхів поєднання життя, авторського твору та структури уроку (портрет митця, портрет улюбленого автором персонажа, план роботи над портретом на уроці, урок-портрет). Наприклад, портрет Бальзака можна супроводжувати словами французького поета Альфонса де Ламартина: «... чоловік з міцною статурою... живе обличчя, від якого не можна було відірвати очей, вас заворожувало і підкоряло. Волосся розсипалося над лобом крупними хвилястими прядками, пронизуючий погляд чорних очей пом'якшувався доброзичливістю; ці очі дивилися на вас довірливо і дружньо; щоки були повні, рум'яні, колір обличчя яскравий; ніс добре виліплений, хоч дещо довгий; зуби нерівні...; голова, часто нахилена на бік, гордовито здіймалася, коли він говорив, охоплений натхненням», «дитяча веселість — такий характерний вираз цього обличчя» [1, 105]. Рідні та друзі Бальзака акцентували на таких рисах його характеру, як доброта, гідність та відсутність гордині.

У підготовці та проведенні уроку літератури доцільно використовувати **структурування**. Тоді елементи уроку і «рубрики» біографії мали б «накладатися» (зупинка «дитинство» виявляла б ті факти з життя письменника, які за віком школярів могли б бути в них спільними, зверталася б до особистого життєвого досвіду і вражень учнів; «творча» розповідала б про творчий шлях і пропонувала творче завдання для учнів; «дослідницька» — містила б інформацію про творчий процес та навички спостереження, пошуку автором художньої деталі або етнографічних елементів тощо). Відповідно до віку школярів доцільно згадувати ті факти з життя письменника, які сприяли формуванню його як особистості та творця. Як згадувала у своїй книзі про Бальзака його старша сестра, майбутній письменник у **дитинстві**, як і більшість дітей, **захоплювався читанням** чарівних історій, які сприймав до сліз. Пристрасть до читання поступово переросла в **потребу писати**. Вдома була сувора дисципліна. Мати вважала **основою виховання працю**, тому дітям не залишала часу на пустощі, наймала репетиторів [1, 31-32], а для їхнього фізичного та морального розвитку організовувала

нечасті прогулянки Туреном, запуски повітряного змія, у вихідні — відвідини собору св. Гас'єна. Це сприяло тому, що у вільний від навчання час Оноре любив розглядати чудові пейзажі, гру світла на вітражах під час богослужінь, хмарки ладану, деталі одягу та рис обличчя священників... Цей матеріал — добрий перехід до опису Гобсека — його портрета, художніх деталей, які розкривають його характер.

Провідна характеристика дитинства — мрійливість. Її доцільно згадати в біографії письменників: Оноре де Бальзак давно мріяв стати письменником і після багатьох суперечок у родині одержав дворічний випробувальний термін для реалізації власних задумів; усі сміялися з маленького Миколи Гоголя, коли той висловлювався про свою майбутню відомість. Такі спільні факти життя письменників та учнів доцільно поєднати з вихованням в останніх працелюбності й цілеспрямованості в житті, які ведуть до досягнення мети. Формула успіху за Бальзаком — «працювати за десятьох, мати запасний мозок, зовсім не спати, бути успішним у задумах, відмовитися від усіх розваг» [2, 268], а ще письменник вважав, що «усе, що робиш, треба робити добре».

Якщо згідно з Програмами із зарубіжної літератури у 5-8 класах вивчаються епізоди біографії, які безпосередньо пов'язані з твором, то у 9-12 класах учитель має звернутися до інформації про епоху, в якій жив і творив письменник. Вивчаючи творчість Бальзака (1799-1850), потрібно наголосити, що біографія митця охоплює першу половину XIX ст.: він став свідком краху наполеонівської імперії, реставрації дворянської монархії і її руйнації народною революцією 1830 року, приходу до влади короля Луї-Філіпа Орлеанського, розмаху фінансової спекуляції та республіканських заколотів, повстань робітників, перемоги буржуазної революції 1848 року, зради буржуазії і жорстокої розправи над простими робітниками. Такі швидкі і «наочні» зміни в суспільстві, безперечно, сприяли втраті суспільної моралі, що підштовхнуло письменника до задуму і втілення «Людської комедії» з усіма її характеристиками. Ці факти також пояснюють, чому Гобсек дотримувався саме таких поглядів на життя. Про ті часи Бальзак писав: «Немає більше у Франції ні гідності, ні достойних поваги посад. Ніякі статки не захистять людину. Преса і мораль 1830 року перевершують Робесп'єра: замість того, щоб урівнювати, вони принижують. На жаль! ...моральні люди, лицеміри, ви на власній шкірі відчуваєте, що мораль уже не релігія, а факт — не закон» [3,135]. Жорстока конкуренція у буржуазному суспільстві, на літературному ринку також вимагала незалежності. Таку відносну незалежність, на думку Бальзака, могли дати тільки гроші. Тому другим прагненням його життя після письменства стало прагнення розбагатіти.

«Сухі» біографічні коментарі зазвичай позбавлені особистісного, тому ефективним шляхом реалізації особистісно-орієнтованого навчання на уроках літератури можуть стати листи та спогади самого письменника. Тоді діалог між учнем і видатним митцем не буде віртуальним й опосередкованим — захоплення, сумніви та біль письменника учень зможе відчути безпосередньо «з перших вуст».

Творче і глибоке вивчення біографії письменника учнями — це дослідницькі завдання, розроблення власних проєктів, презентацій. Мотивацією до такого вивчення є передусім творчість самого педагога, його знання сучасних інтерактивних і комп'ютерних технологій, проведення різноманітних за формою занять (урок-діалог, урок-презентація, урок-літературний салон, урок-образ, урок-портрет та ін.).

Педагог має враховувати й інші форми засвоєння знань, наприклад, через міжмистецькі зв'язки: музика, образотворче мистецтво загострюють емоційне сприйняття мистецтва слова, тому треба органічно їх поєднувати у навчанні. Ці ідеї, здобуті досвідом викладання, є і в Гордона Драйдена та Джаннетт Вое. У їхній книзі «Революція у навчанні» виокремлені поради для самостійного навчання, зокрема: учитися за допомогою кількох відчуттів, а не одного; використовувати для запам'ятовування не конспектування, а допоміжні засоби як стрижневі: музику, малюнок, асоціатив-

ну схему (у логічній послідовності вибирати з тексту ключові поняття і віднаходити між ними зв'язок); промовляти (повторювати) і розмірковувати, робити це емоційно (саме через мозковий емоційний центр інформація проникає у довготривалу пам'ять) [4,145-182].

Отже, взаємопов'язане вивчення життєвого і творчого шляху письменника вимагає врахування вікових особливостей розвитку та зацікавлень учнів, кількості часу на вивчення творчості письменника, відповідних навичок у педагога. Учитель-професіонал має уміти добирати цікавий для учнів і тісно пов'язаний з виучуваним твором біографічний матеріал; застосовувати раціональні методи і засоби навчання; вміти керувати навчальним процесом і навчально-пізнавальною діяльністю учнів; поєднувати традиційні методики з сучасними технологіями, моделювати особистісно значущі форми навчання.

Література

1. Бальзак в воспоминаниях современников /Сост., вступ, статья И. Лилеевой; Комментар. и указатели И. Лилеевой и В. Мильчиной. — М.: Худож. лит., 1986. — 559 с.
2. Бальзак Оноре. Собрание соч.: в 24 т. Очерки. Письма. — М.: Библиотека «Огонёк», Изд-во «Правда», 1960. — Т. 23. — 375 с.
3. Бальзак Оноре. Собрание сочинений в 24 томах. Литературно-критические статьи. — М.: Библиотека «Огонёк», Изд-во «Правда», 1960. — Т. 24. — 375 с.
4. Драйден Г., Вое Д. Революція в навчанні /переклад М. Олійник. — Львів: Літопис, — 2005. — 541 с.
5. Курціус Ернест Роберт. Європейська література і латинське середньовіччя / переклав з нім. Анатолій Онишко. — Львів: Літопис, 2007. — 752 с.
6. Моруа А. Мистецтво і життя: зб. / уряд., вступ, стаття, приміт., імен, покажчик і пер. з фр. І.М. Овруцької. — К.: Мистецтво, 1990. — 360 с.